KOMITET SOCJOLOGII
POLSKA AKADEMIA NAUK
00-901 Warszawa, Plac Defilad 1,Wydział I Nauk Społecznych PAN, pok . 2119
http://kspan.pan.pl a.kojder@uw.edu.pl

Protokół z zebrania plenarnego z dnia 5 listopada 2008 r.

Zebranie odbyło się w sali 2603 Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie.

Porządek obrad był następujący:

1. Otwarcie posiedzenia i przyjęcie porządku obrad.
2. Przyjęcie protokołu z posiedzenia w dniu 4 czerwca br. i komunikaty bieżące.
3. Referat dr hab. Mirosławy Grabowskiej, dyrektor CBOS, nt.: Wartości i niedostatki badania opinii społecznej.
4. Dyskusja po referacie.
5. Stan prac nad ekspertyzą Komitetu Polska XXI stulecia. Przemiany kulturowe i cywilizacyjne.
6. Wydelegowanie przedstawiciela Komitetu do składu redakcji „Studiów Socjologicznych".
7. Ustalenie terminarza i głównych tematów posiedzeń Komitetu w 2009 r.
8. Sprawy różne i wolne wnioski

Na posiedzeniu obecnych było 20 osób.

Ad. 1.

Przewodniczący, prof. Andrzej Kojder zaproponował zmiany porządku dziennego: przesunięcie punktu dotyczącego ekspertyzy, który będzie omawiany jako trzeci, oraz dodanie punktu dotyczącego finansowania konferencji. Wyjaśnił także, że punkt 6 został wprowadzony na prośbę redaktora naczelnego Studiów Socjologicznych, prof. Jacka Wasilewskiego. Porządek po zmianach został przyjęty.

Ad. 2.

Protokół z poprzedniego posiedzenia został przyjęty bez uwag.

Przewodniczący nawiązał do listu, jaki do naukowców wystosowała Minister Nauki, Barbara Kudrycka; w liście tym znalazła się obietnica zwiększenia nakładów na naukę o 26% w 2009 roku, oraz prośba o opinię w sprawie pakietu reform dotyczących nauki. Przewodniczący zwrócił uwagę na rozbieżność między deklaracjami zawartymi w liście, a faktycznym poziomem finansowania PAN, niższego od wnioskowanego o 46%; w wyniku redukcji dotacji mniej środków trafiło także na wydawnictwa Komitetu Socjologii – to jest na 'Kulturę i Społeczeństwo' oraz 'Studia Socjologiczne'. Poinformował także o liście, jaki do Ministerstwa wystosował Komitet Nauk Ekonomicznych PAN, w którym wskazuje się na to, że finansowanie nauki w Polsce pozostaje na poziomie najniższym w UE i wynosi niespełna 0,6% PKB, a przewidywane osiągnięcie poziomu 2% w roku 2015 oznacza, że roczna stopa wzrostu nakładów na naukę powinna wynosić 17%, i że zbyt niskie są wydatki na

szkolnictwo wyższe mimo rosnącego poziomu scholaryzacji. Przewodniczący poinformował także o obowiązku przygotowania sprawozdań finansowych przez redakcje czasopism finansowanych ze środków PAN.

Prof. Stanisław Tabaczyński zwrócił uwagę na to, że Komitet Socjologii powinien się zająć propozycjami reform – tym bardziej, że ich sformułowanie nie zostało poprzedzone jakąkolwiek diagnozą sytuacji, zalecenia mają charakter życzeniowy, a cała reforma odcina się od doświadczeń międzynarodowych. Poinformował także, że Komitet Nauk Historycznych otrzymał od Komitetu Helsińskiego prośbę o opinię w sprawie działalności IPN, a szczególnie w sprawie pozornej bezstronności ekspertyz Instytutu. Być może Komitet Socjologii także powinien się co do działalności IPN wypowiedzieć. Profesor Marek Latoszek poparł wezwanie do zajęcia się działalnością IPN i przeprowadzenia dobrze przygotowanej dyskusji na ten temat. Zaznaczył jednak, że nie należy poprzestać na stanowisku emocjonalnym i jednostronnie oceniającym, gdyż może ono prowadzić do uproszczeń. Nawiązał także do własnych, pozytywnych doświadczeń w korzystaniu z materiałów IPN i wskazał na korzyści, jakie z wykorzystania tych materiałów – ze świadomością ich charakteru i wykorzystywanej metodologii - mogą mieć socjologowie.

Prof. Antoni Sułek zwrócił uwagę na to, że większym problemem od działalności IPN jest pokazanie historycznej prawdy co do rozmaitych wydarzeń. Należy się zatem skupić na badaniach zmierzających do pokazania tej prawdy i rozmaitych jej interpretacji, a niekoniecznie na ocenie. Przewodniczący, prof. Kojder natomiast uznał, że nie ma potrzeby zajmowania stanowiska co do IPN – choćby z powodu zróżnicowania opinii o tej instytucji wśród socjologów; istotniejsze jest zajęcie się reformami szkolnictwa wyższego i nauki i rzetelne przygotowanie stanowiska w tej sprawie. Prof. Joanna Kurczewska przypomniała, że od jakiegoś czasu trwają w Komitecie Rozwoju Nauki (w którym znajdują się także socjologowie) prace nad generalnym komentarzem do ministerialnych pomysłów, i że tek komentarz będzie gotowy w najbliższym czasie. Przygotowanie stanowiska w sprawie reform poparł prof. Andrzej Rychard; reforma jest przecież pierwszą poważną próbą zmiany reguł obowiązujących w nauce, próbą konfliktogenną. Nie należy rezygnować z możliwości wypowiedzenia się w sprawie idei, misji i filozofii nauki, jaka z propozycji reform się wyłania. Można także wesprzeć stanowisko Komitetu Rozwoju Nauki, co zapewne wzmocniłoby głos środowiska, o ile nie byłoby ono ograniczone do technicznych rozstrzygnięć. Prof. Rycharda poparła prof. Jolanta Kulpińska, według której w ewentualnym stanowisku należy wyraźnie rozgraniczyć sprawy szkolnictwa i sprawy badań naukowych.

Ad. 3.

Prof. Elżbieta Hałas poinformowała, że prace nad ekspertyzą przesunęły się z fazy planowania do fazy realizacji – do 27 autorów zaakceptowanych na poprzednim posiedzeniu został skierowany list w sprawie objętości tekstów i terminarza. Kilkanaście osób już odpowiedziało wyrażając zgodę, jedna odmówiła, a 12 nie odpowiedziało, co może być rezultatem niesprawnej komunikacji. Na wiosnę kilkanaście opracowań będzie zapewne gotowych do zaprezentowania na posiedzeniu KS PAN. Wprowadzeniu ekspertyzy do szerszego dyskursu może sprzyjać to, że wyniki ekspertyzy mogą być zaprezentowane w czasie Kongresu Kultury Polskiej we wrześniu 2009, na konferencji dotyczącej kultury w społeczeństwie obywatelskim. Przewodniczącym rady programowej kongresu jest prof. Sztompka.

Przewodniczący zaapelował do tych zebranych, którzy zostali zaproszeni do udziału w przedsięwzięciu, a nie odpowiedzieli jeszcze na list redaktorów tomu, o szybkie złożenie deklaracji.

Ad. 4.

Prof. Mirosława Grabowska poinformowała na wstępie wystąpienia o tym, że na stronie Archiwum Danych Społecznych dostępny jest zbiór danych z badań, których wyniki będzie omawiała. Badania te zostały przeprowadzone na zlecenie i za środki rządowe. Zaznaczyła, że o niedostatkach i wartościach badań opinii społecznej będzie mówiła z dwóch, wyznaczających nieco inne doświadczenia perspektyw: jako badacz i jako dyrektor CBOS. Badania opinii publicznej – to jest badania z wykorzystaniem kwestionariusza z dominacją pytań zamkniętych skierowanego do próby losowej – sprawdzają się przede wszystkim w odniesieniu do zjawisk masowych, kulturowo i społecznie 'opracowanych'; jeśli natomiast zjawisko jest nowe czy kulturowo niezdefiniowane, im mniej licznych kategorii dotyczy – tym mniej sondaże wydają się odpowiednie. Nie oznacza to, że sondaż bada zjawiska 'ważne', a inne metody nie. Problemy badań sondażowych są znane i nie ma sensu – mówiła prof. Grabowska - ich wymieniać. Warto jednak zwrócić uwagę na wrażliwość uzyskiwanych rezultatów na wykorzystywaną technikę badań i treść zadawanych pytań (prof. Grabowska ilustrowała tą myśl pokazując, w jakim stopniu wykorzystanie techniki CAPI i jednocześnie zmiana jednego słowa w pytaniu zmieniła rozkład odpowiedzi w porównaniu z tradycyjną ankietą zrealizowaną wcześniej bez wspomagania komputerowego). Problemy technik sondażowych prowadziły nie tylko do krytykowania ich przydatności w badaniach opinii, ale także do krytyk bardziej zasadniczych – kwestionowano mianowicie wartość zagregowanych opinii jako podstawy do formułowania sądów o rzeczywistości wykazując np. nielogiczność i niespójność postaw i opinii. Badania sondażowe – wydaje się – jednak przynoszą jakąś wiedzę o rzeczywistości. Jest to jednak rzeczywistość szczególnego rodzaju. Widać to choćby na przykładzie porównania danych dotyczących z jednej strony sprawozdań badanych co do udziału w wyborach, a z drugiej – danych PKW, które frekwencję wyborczą relacjonują. W tym miejscu prof. Grabowska obszernie i odwołując się do materiału empirycznego z lat 2003-2007 zrelacjonowała rozbieżności między informacjami o zachowaniach wyborczych pochodzącymi z sondaży i z danych PKW, zwracając szczególną uwagę na dynamikę postaw badanych wobec życia politycznego w ogóle i partii politycznych w szczególności (na to na przykład, że w miarę upływu czasu między sondażem a wyborami których dotyczył, rośnie odsetek tych respondentów, którzy nie są w stanie odpowiedzieć na zadawane pytania, czy że to 'zapominanie' związane jest z dynamiką obecności partii politycznych w życiu publicznym). W konkluzjach wystąpienia podkreśliła, że 1) Badacze nie mają wielkiego wyboru – dane 'świadomościowe' są niedoskonałe, choćby z powodu zmian w pamięci o przeszłości, i wypada się z tym pogodzić. 2) Interpretując dane sondażowe trzeba uwzględniać to, że odpowiedzi na pytania w większym stopniu oddają świadomość badanych, niż faktyczny stan rzeczy. 3) Pamięć i rozumienie przeszłych wydarzeń (tego np., jak się głosowało) określa to, jak ludzie postrzegają rzeczywistość obecnie (np. jak definiują scenę polityczną), a być może także same zachowania i decyzje. 4) Za zakłóceniami świadomości kryją się różnokierunkowe procesy, które warto badać, choć z całą pewnością jest to trudne.

Ad. 5.

W dyskusji, prof. Barbara Fatyga wyraziła satysfakcję z tego, że CBOS prowadzi meta-analizy gromadzonych danych, kluczowe dla możliwości i umiejętności interpretowania wyników badań. Zwróciła uwagę na problem zmienności sensu kategorii pojęciowych w badaniach: nie można zakładać, że pojęcia mają takie samo znaczenie w różnych okresach czasu i dla rozmaitych kategorii respondentów, co referentce świetnie udało się pokazać. Założenie 'niezmienności' prowadzi do całkowicie błędnych interpretacji materiału empirycznego.

Prof. Kazimierz Doktór wskazał na konieczność podawania informacji o reprezentatywności badań. Zapytał także o to, czy status CBOS wpływał na wyniki badań (co jest kwestią istotną ze względu na prywatyzację rynku badań sondażowych), i o socjotechniczne wykorzystanie wyników badań prowadzonych przez CBOS. Zwrócił także uwagę na to, że nie należy utożsamiać świadomości

społecznej z wynikami badań opinii. Także wg. Prof. Marka Latoszka kluczowe znaczenie dla wyników badań ma status instytucji przeprowadzającej badanie. Wiarygodność realizatora ma także znaczenie, jeśli weźmiemy pod uwagę edukacyjny wymiar badań.

Ks. Prof. Leon Dyczewski zwrócił uwagę na to, że oprócz pamięci, także temat może być czynnikiem weryfikującym wartość wypowiedzi badanych. Tematy nagłośnione z czasem postrzega się zapewne inaczej.

Prof. Jolanta Kulpińska zapytała o znaczenie przyporządkowania respondentów do różnych kategorii społecznych (które siłą rzeczy są umowne) dla interpretacji wyników badań.

Prof. Antoni Sułek zapytał o intencje rządu zlecającego omawiane badania i o to, w jaki sposób rząd dane i analizy wykorzystuje. Interesujące jest i to, jakie znaczenie dla reprezentacyjności wyników może mieć poziom realizacji badań, który o jakiegoś czasu utrzymuje się na poziomie 50%.

Prof. Grabowska, odpowiadając, uznała, że premier Kaczyński, zlecając badania, był żywo zainteresowany problemami ludzi i strategiami, jakie stosują, żeby sobie z problemami poradzić. Trudno powiedzieć, czy taka wiedza miała być w zamierzeniu używana do projektowania np. kampanii wyborczej. W tej chwili zainteresowanie wynikami badań jest praktycznie zerowe. Co do kategorii społecznych w badaniach, to można porównywać je pod wieloma względami – zestaw zmiennych w badaniu był bardzo bogaty. Jeżeli idzie o wpływ przeprowadzającego badania na wyniki, to wydaje się, że wiedza o realizatorze badań nie wpływa na odpowiedzi. Istnieją zresztą w tej sprawie odpowiednie, odrębne badania. Nie wydaje się także żeby różnorodność firm realizujących sondaże wpłynęła na odbiór wyników przez opinię publiczną. Kwestia poziomu realizacji jest istotna i zapewne będzie istotna coraz bardzie – choćby z powodu coraz większej mobilności społeczeństwa. Nie ma jednak oczywistego remedium na ten problem. Jeżeli idzie o znaczenie przyporządkowania respondentów do różnych kategorii, to w interpretacji bierze się pod uwagę, że dane opierają się przede wszystkim na samoprzyporządkowaniu się badanych. Prof. Grabowska zgodziła się także z tym, że duża jest potrzeba badań o charakterze merytorycznym-metodologicznym, poświęconych choćby zmienności znaczeń i jej znaczenia dla rozumienia pytań kwestionariuszowych i porównywalności wyników.

Ad. 6.

Przewodniczący, prof. Andrzej Kojder wyjaśnił, że punkt został dodany do porządku obrad ze względu na pismo Prezesa PAN, w którym zalecono Komitetom składanie wniosków o finansowanie konferencji po przyjęciu stosownej uchwały. W przypadku Komitetu Socjologii chodzi o dwie konferencje: po pierwsze o „Quantitative analysis of survey data in post-communist Europe", 20-25 lipca 2009, której organizatorem jest Komitet Socjologii PAN, IFiS PAN i Department of Sociology w Ohio State University. Całkowity koszt przedsięwzięcia to 64 100,00 z czego 15000 pochodziłoby z dofinansowania PAN. Druga konferencja, organizowana przez KS PAN, ma być poświęcona ekspertyzie „Polska XXI stulecia. Przemiany kulturowe i cywilizacyjne", która odbędzie się w Krakowie 3 czerwca 2009; wnioskowane koszty konferencji to 12000 PLN. Zebrani zaaprobowali złożenie obu wniosków.

Ad. 7.

Przewodniczący wyjaśnił, że zmiana na stanowisku redaktora naczelnego Studiów Socjologicznych odbyła się w związku z tym, że poprzedni redaktor naczelny nie podjął obowiązków. Nowy, wyłoniony w konkursie redaktor naczelny, prof. Jacek Wasilewski wystąpił o wyznaczenie przedstawiciela KS PAN do redakcji Studiów Socjologicznych. Przewodniczący zaproponował dr Michała Kaczmarczyka z Uniwersytetu Gdańskiego, a zebrani zaaprobowali tę kandydaturę.

Ad. 8.

Przewodniczący zaproponował, żeby kolejne posiedzenie odbyło się 18 lutego 2009; na posiedzeniu tym Komitet zająłby się m.in. wnioskami o nagrody. Kolejne, 3 czerwca, byłoby poświęcone ekspertyzie „Polska XXI stulecia. Przemiany kulturowe i cywilizacyjne" i odbyło się w Krakowie. Ostatnie posiedzenie w 2009 roku odbyłoby się w 4 listopada.

Prof. Kazimierz Doktór zaproponował, żeby jedno z posiedzeń poświęcić bądź polityce kadrowej i personalnej, oraz kryzysowi kadrowemu na uczelniach kształcących w zakresie socjologii, bądź zastosowaniom teorii elit. Inny problem wart zainteresowania to praktyczne wykorzystanie socjologii. Prof. Barbara Fatyga natomiast uznała, że kwestia sytuacji kształcenia w zakresie socjologii powinna być omawiana w porozumieniu z dyrektorami instytucji socjologicznych, i że warto by było wypracować tu spójne stanowisko. Problem powinien być też przedmiotem zainteresowania zespołu KS do spraw nauczania socjologii. Prof. Kulpińska przypomniała o pracach Konferencji Instytutów Socjologii; najbliższe posiedzenie Konferencji będzie poświęcone programom na II stopniu studiów socjologicznych.

Przewodniczący przypomniał, że prof. Stanisław Tabaczyński proponował przedstawienie prac Komitetu Archeologii PAN na posiedzeniu KS.

Ostatecznie, zebrani zgodzili się na proponowane terminy (18 lutego, 3 czerwca i 4 listopada 2009). Ustalono także, że na kolejnym posiedzeniu prof. Tabaczyński przedstawi wystąpienie „Badania nad przeszłością społeczną. Podstawy konceptualizacji w perspektywie archeologicznej". Przedmiot listopadowego posiedzenia zostanie ustalony w terminie późniejszym.

Ad. 9.

Ksiądz Prof. Mariański poinformował, że 24 listopada w Lublinie odbędzie się konferencja poświęcona historii socjologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Przygotował
Paweł Poławski